

JAKOVLEVA, Jelena: *Polša protiv SSSR 1939–1950*  
Nakladatelství Veče, Moskva 2007, 387 stran

Recenzování ruské historické literatury, a zejména literatury „hlavního proudu“, který má více či méně zjevně podpořit staronové velmocenské postoje „velkého souseda“ na Východě, není právě populární a běžné. Přesto se domnívám, že v případě publikace autorky Jeleny Jakovlevy s názvem *Polsko proti SSSR* to z mnoha důvodů není ztráta času a energie.

Jedním z motivů je např. vhodnost připomenutí si krvavých kapitol ve vzájemných polsko-ruských vztazích, které s apokalyptickou naléhavostí „ožily“ po katastrofě polského vládního speciálu v dubnu tohoto roku (katyňská tragédie se ostatně upomíná v této publikaci jen nepřímou v několika málo dílčích souvislostech). Rovněž v souvislosti s odhalováním hrobů civilního německého obyvatelstva z doby „pookupační lidové spravedlnosti“ se nám v české kotlině otevírá jiný pohled. Pohled, který minimálně naznačuje, že bychom při „promyšlení a vstřebávání“ české minulosti neměli opomíjet v mnohém poučnou, na bratrovražedné konflikty pohříchu bohatou minulost našich severovýchodních sousedů. Než přistoupíme k vlastnímu příběhu střetu polských patriotů s dusivou náručí „velkého východního bratra“, zastavme se u místních kulturně-historických realii.

Oblasti rozložené kolem čáry Grodno – Jalovka – Brest – řeka Bug a jihozápadně k prvorepublikové československé hranici se nacházely současně v mocenském okruhu nástupců někdejšího Polského království a Velkoknížectví litevského a v zájmovém poli ruského impéria. Z polského či litevského pohledu ve 20. století o nich lze mluvit jako o „východním hraničním teritoriu“ či z pozice ruské a později sovětských republik Ukrajiny a Běloruska jako o „západních územích“ (tato byla rovněž považována za organickou část obou republik neboli SSSR). Jde o teritorium poseté kostmi obětí letitých „sousedských“ konfliktů. Navíc se vinou silného rusifikačního tlaku na teritoriích Polesí, okolí Vilna (Vilnius) či Volyňska a germanizačního tlaku v oblasti rakouské Haliče (rozuměj za stavu po tzv. třetím dělení Polska z r. 1795, *pozn. M. D.*) neustále posilovalo vypjaté národnostní cítění. K tomu přistupovalo tradiční soupeření tří nejrozšířenějších církví: katolické, řeckokatolické neboli uniatské (podle sjednocení části východních křesťanů s Římem v tzv. brestlitevské unii v roce 1596, *pozn. M. D.*) a pravoslavné. Další komplikaci představovaly vztahy všech výše zmiňovaných náboženských obcí k početným židovským komunitám.

Celý tento hraniční pás, jakási „zakletá země nikoho“ a přitom nárokováná všemi, prošpikovaná nacionalistickými skupinami různého zabarvení, se již před vypuknutím první světové války podobala přetopenému kotli hrozícímu výbuchem. Sociální a ekonomické problémy vzdálených hraničních „provincií“ se ještě znásobily po několikerém projití fronty. Zhroucení „centrálních mocností“ koncem války bylo vnímáno místními menšinami i většinovými etniky jako signál k realizaci jejich snů o obnovení tu polské, tu litevské či běloruské a onde ukrajinské státnosti.

Heslo o „právu národů na sebeurčení“, které vítězné mocnosti hlasitě propagovaly, aniž byly schopny garantovat jeho splnění jinak než v rámci své obvyklé „reálné politiky“ „vybalancování“ sil tak, aby žádný z poražených států již nebyl versailleskému sys-

tému momentální hrozbou, dokázali na první pohled nejlépe využít Poláci. Tradiční nepřítel – „ruský medvěd“ – upadal s roztáčejícími se spirálami bolševické revoluce do stále většího chaosu. Připojení východního „pohraničí“ se stalo z velké části realitou díky porážce oddílů Tučačevského a Stalina (u Varšavy a u řeky Němenu, *pozn. M. D.*) za rusko-polské války v letech 1920–1921. Bělorusové a Ukrajinci přišli se svými státními aspiracemi zkrátka již na Helsinské konferenci v lednu 1920. Řížský mír (18. března 1921) v podstatě splnil cíl maršála a pozdějšího polského samovládcе Piłsudského. Východní hranice země se prakticky přiblížila stavu z roku 1772 před prvním dělením Polska a Poláci tak získali území, kde se zastoupení polského etnika pohybovalo velmi nerovnoměrně od 5 do 30 procent. Poměrně velké procento polského obyvatelstva bylo v Haliči a v oblasti tzv. Vilenštiny čili v okolí pozdějšího hlavního města Litvy. Jen malé ostrůvky etnických Poláků se vyskytovaly na Volyni a dále v historicky ukrajinské a běloruské jazykové oblasti. Z tohoto důvodu zahájilo meziválečné Polsko poměrně hbitě proces označovaný ruskou autorkou za „kolonizační se všemi průvodními jevy opanování kolonie“.

U tohoto bodu je zapotřebí se kriticky pozastavit. Jelena Jakovleva zde jednoznačně „demaskuje své pozice“ při shromažďování důkazů toho, jak – eufemisticky řečeno – „necitlivě“ postupovala polská administrativa v nově přiřčených územích. Autorka vypočítává známky porušování ustanovení Řížské mírové smlouvy ze strany Poláků v neprospěch ostatních národností... Ponechme stranou skutečnost, že „Sověty“ na svém rozkolísaném a centrální mocí sotva kontrolovaném území v té době ještě neměly práva národů a národností, žijících na svazovém teritoriu, sepsaná v řádné ústavě a že široce používaly čiré demagogie k zastření faktu, že menšiny (v některých oblastech i většiny neruských národů) se mají chovat „internacionálně“, a nebudou-li podporovat ruské dělnictvo a jeho třídní boj až do vítězného konce, ztratí právo i na „hladovou a bosou“ existenci.

Přenesme se přes výčet stížností na postup a různé způsoby právní i ekonomické podpory kolonistů z centrálních polských území. Spíše je třeba se zaměřit na závěry, které z uvedených faktů autorka vyvozuje. Tu se rázem nalézáme na známé argumentační platformě sovětské historiografie, hojně používané k ospravedlnění útoku na území sousedního suverénního státu ze dne 17. září 1939, útoku v kritickém čase vítězného vpádu nacistického Německa. Skandální důsledky paktu Molotov – Ribbentrop jsou v publikaci bagatelizovány. Sovětský poměr k polskému sousedu výstižně charakterizoval lidový komisař zahraničí Molotov, když krátce po podepsání výše uvedené dohody s tajnou doložkou o rozdělení zájmových zón mezi třetí říši a SSSR řekl o Polsku, že *jediná rána zasazená z jedné strany německou armádou a z druhé strany sovětskou postací ke skoncování s tímto odporným versailleským zplozencem*.<sup>1</sup>

V souvislosti s touto logikou pociťuje autorka jako nezbytné ohrazovat se proti stanoviskům současné polské historiografie. Celá publikace od občasných pasáží s prvky objektivního přístupu totiž neustále sklouzává do značně zaujaté, až žurnalis-

1 Srov. RUPNIK, Jacques: Dědictví Jalty, str. 65. In: TRÁVNÍČEK, Jiří (ed.): *V kleštích dějin. Střední Evropa jako pojem a problém*. Sborník textů, Brno 2009.

ticky kousavé polemiky s polskými historiky. Zvláště je to zřejmé v kapitolách věnovaných hodnocení úlohy Zemské armády (Armija Krajowa, dále jen „AK“), a to zejména v posledních letech války, za Varšavského povstání a v letech těsně poválečných, kde autorka doslova zuřivě polemizuje se stanovisky pracovníků Institutu národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej). Svůj díl ovšem dostávají i současní ruští „progresivní“ historiografové, revidující dle autorky historii s „pseudo-objektivním přístupem“.

Se zarážející prostotou si autorka o pár stránek dále protřečí, neboť v perspektivě těchto „skutečných zájmů“ např. ukrajinského obyvatelstva prezentuje jako nanejvýš odsouzeníhodný fakt, že v roce 1941 po napadení SSSR armádou třetí říše se aktivizovali ukrajinští nacionalisté tak mohutně, že vyhlásili samostatný stát! Tím si zasloužili, že celou reprezentaci tohoto „nezávislého státu“ v čele se synem uniatského faráře Štěpánem Banderou poslal Hitler bez odkladu do Sachsenhausenu! Jaký nevděk k jediné mocnosti, která „skutečné zájmy“ národů a národností ve svém silovém poli dobře chápe a vykládá, k SSSR!

Všechny výše uvedené skutečnosti dávají českému čtenáři nahlédnout, že střet demokracie s hnědou totalitou během druhé světové války řadoví Poláci nutně museli vidět úplně jinými očima než obyvatelstvo Protektorátu Čechy a Morava. Jaký div, že tak mnozí setrvali u atmosféry z roku 1939, z doby spojení ve zbrani dvou totalitních velmocí – nacistů s ruskými bolševiky. Lze jim v jejich tehdejší situaci vyčítat, že se přes tento zážitek nepřenesli ani při veškeré snaze vyhovět direktivám exilové polské vlády v Londýně? Pro pouze formálně sjednocené polské hnutí odporu byla skutečně v mnoha ohledech zajímavá strategie zaměřená na vyčkávání, až historický nepřítel číslo 1 (sovětské Rusko) vykrváčí za současných těžkých ztrát tradičního nepřítel číslo 2 (hitlerovského Německa). Nepřítel číslo 2 – nacistická okupační správa – však nelenil a vytvořil na okupovaném polském území a na území odtrženém od původního polského státního těla, tzv. Generálním gouvernementu, vlastní strategii založenou na zvláště cynickým způsobem modernizované verzi starého římského hesla „Rozděl a panuj!“.

Tato strategie společně s postupem navzájem nekoordinovaných a různorodě instruovaných partyzánských oddílů (sestavovaných mj. z uprchlých vojenských i civilních zajatců či vězňů koncentračních táborů, vojáků z výsadků vyškolených v Británii, agentů NKVD a zběhů všeho druhu; dále od roku 1944 i z obyvatelstva, které odmítalo vyhovět branné povinnosti vyžadované postupující Rudou armádou) vedla k řadě tragédií. Zcela zvláštní kapitolou přitom zůstávají aktivity relativně početné, zkušené v konspiraci a organizačně zdatné ukrajinské povstalecké armády UPA, kterých se měli dobrý důvod obávat nejen ozbrojené polské, běloruské a sovětské skupiny, ale i civilní, zejména polské menšinové obyvatelstvo. Rozhořela se nevyhlášená válka všech proti všem, nabývající zejména v roce 1943 téměř genocidiích rozměrů.

Nejbolestivější sérií krvavých událostí, která dodnes zůstává jako otevřená rána nejen ve vzpomínkách pamětníků, ale leží jako „bludný kořen“ na cestě k přijetí společné válečné minulosti, byla tzv. malá rusko-polská válka na území od Vilnius po Polesí. Ve skutečnosti se jednalo o strategii vedoucí k zastrahování a terorizování běloruského etnika na území, které si nárokovali Poláci. Tyto akce měla provádět AK.

V neméně hrůznou záležitost se zvrhly aktivity UPA na Volyni v letech 1943–1944. Terorizování i vyvražďování pro změnu polského obyvatelstva se odtud rychle přeneslo do východní Haliče. Oddíly AK zde byly slabé a prakticky nemohly krajany ochránit. Situace dosáhla až středověkých dimenzí, kdy polské menšinové rolnické obyvatelstvo utíkalo do geograficky příhodně položených osad opevňovaných systémem příkopů a bránilo se v rámci sebeobrany. Z desítek „opevňených osad“ měly dle dostupných údajů přežít útoky jen asi tři až čtyři.

K nejpůsobivějším částem publikace patří zachycení vzpomínek pamětníků těchto událostí, zejména proto, že s krutou smrtí svých nejbližších byli konfrontováni jako dorostenci a děti.

Přesto nelze souhlasit se základní linií autorky publikace, která směřuje ke snižování a ironizování role polského hnutí odporu řízeného z Londýna v celkovém boji proti armádám třetí říše.

Poměry na „východním polském pomezí“ zůstaly i po skončení bojů druhé světové války v roce 1945 pro „české vnímání“ doslova „nepopsatelné“. Rozhořela se drsná občanská válka proti „sovětizaci“. Celou tuto situaci již od jejich kořenů z let válečných pozorně sledovala i česká exilová, posléze „košická“ vláda. Mějme toto na paměti, až se opět bude objektivně a kriticky hodnotit její míra zavinění debaklu československé demokracie a odpovědnosti za „umetání cestičky k moci komunistům“!

Kdyby pro nic jiného, tak pro připomenutí si tohoto hlediska stojí, jinak jistě diskutabilní, publikace postsovětských historiků za občasně přečtení.

◆ Markéta Doležalová